

Tanpınar'ın Dünyasını Anlama Çabasına Yeni Yaklaşımlar

New Approaches to the Effort to Understand Tanpınar's World

Şerefoğlu-Danış, Zeynep Kevser. *Enstitü Bize Ne Söyler? Saatleri Ayarlama Enstitüsü'ne Disiplinler Arası Bakışlar*, Vakıfbank Kültür Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 2023, ISBN: 978-625-6385-90-0, 378 s.

Gönül Yonar Şişman¹

¹Dr., Bağımsız araştırmacı, İstanbul, Türkiye

ORCID: G.Y.Ş. 0000-0003-2091-7089

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Gönül Yonar Şişman,

İstanbul, Türkiye

E-posta: gonul_yonar@hotmail.com

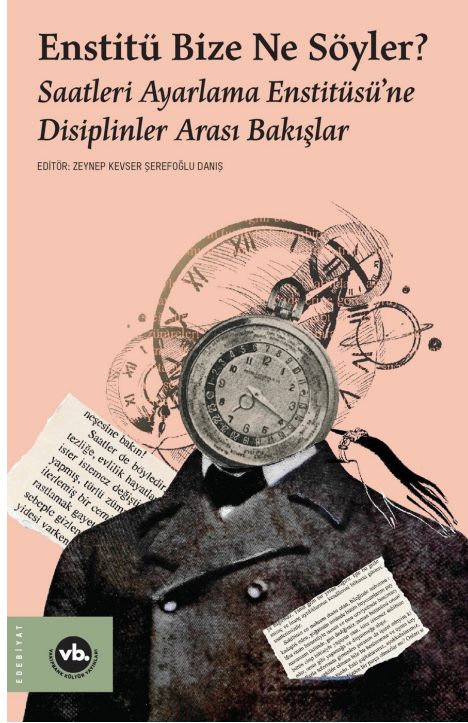
Başvuru/Submitted: 08.04.2024

Kabul/Accepted: 22.04.2024

Atıf/Citation:

Yonar Şişman, G. (2024). New Approaches to the Effort to Understand Tanpınar's World [Review of "Enstitü Bize Ne Söyler? Saatleri Ayarlama Enstitüsü'ne Disiplinler Arası Bakışlar" by Zeynep Kevser Şerefoğlu-Danış]. *TUDED*, 64(1), 327-331.

<https://doi.org/10.26650/TUDED2024-1466827>

Anahtar Kelimeler: Ahmet Hamdi Tanpınar, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, roman, modernizm

Keywords: Ahmet Hamdi Tanpınar, *The Time Regulation Institute*, novel, modernism

Onlar için “imkân” denen şeyin hududu yoktu.
Her şeyin mümkün olduğu bir âlemleri vardı.
Eşya, madde, insan, her şey bu hudutsuz imkânın eşiğinde,
her an kendisini değiştirecek mucizeli kelimeyi,
formülü, duayı, yahut ameliyeyi bekliyordu.
Hayri İrdal

Enstitü Bize Ne Söyler? Saatleri Ayarlama Enstitüsü'ne Disiplinler Arası Bakışlar, Türk edebiyatının köşe taşlarından biri olan Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 1954 yılında *Yeni İstanbul Gazetesi*'nde tefrika edilen, 1966'da ilk baskısı yapılan romanı *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'ne farklı disiplinlerden akademisyenlerin çeşitli açılardan yaklaştıkları makalelerden müteşekkil bir derleme olarak okurla buluştu. Editörlüğünü Zeynep Kevser Şerefoğlu-Danış'ın yaptığı kitap, aynı zamanda Türk edebiyatında yazar ve eser odağında oluşmuş kanonik yapıların tartışılabilmesine, bu yapıların uzağına düşen alımlamaların ve yorumlamaların ortaya konulabileceğine ilişkin kapılar açıyor. Bu yönüyle bir yandan Tanpınar'ın ve eserlerinin algılanış biçimlerine yeni perspektifler getirirken bir yandan da *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nü merkeze alan bir örnek çalışma sunuyor. Kitapta hukuktan iktisada, mimariden sosyolojiye, tarihten psikanalize farklı disiplinlerden akademisyen ve araştırmacıların on dokuz makalesi yer alıyor. Kitabın sonunda romana ilişkin seçilmiş bir kaynakça da bulunuyor.

Editör Şerefoğlu-Danış kitaba yazdığı sunuşta, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nün herkesin bildiği ama zannedildiği kadar okunmayan bir roman olduğunu belirtiyor. Bu tespitteki varsayımlar, kitabın varoluş gerekçesini oluşturuyor. Bu yönüyle, Tanpınar uzmanı zümrenin okumaları dışında başka yaklaşımların da olabileceğini görünür kılmak, *Enstitü*'nün boşluklarını doldurmak ve yeni okuma biçimlerinin mümkün olduğu örnekleri ortaya koymak bakımından kitap, romanı tekrar düşünmeye davet ediyor.

Kitap, Şerefoğlu-Danış'ın, “*Saatleri Ayarlama Enstitüsü* romanı, edebiyat kamusu dışındaki alanlarla karşılaşırsa, acaba metin hakkında neler duyarız? Tanpınar veya *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* hakkında bugüne kadar yazılanlar okunmadan bu roman yorumlanamaz mı? ya da Tanpınar'ın edebi kimliğine, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nün ne'liğine ilişkin ortaya konan literatürün hilafına yorumlar mümkün olamaz mı?” gibi sorularından hareketle biçimleniyor. Tanpınar ve eserlerine ilişkin bugüne kadar çizilmiş eksenin içinde ve dışında kalan bakış açılarını yeniden yorumlama çerçevesinde kitap Şerefoğlu-Danış'ın belirttiği gibi, “Tanpınar şerh edebilir zümre”den çekingenliğin bir sonucu olarak “Yanlı bir şey söylemek, konuşulması gerektiği düşünülen uzak bir noktaya düşmek, Tanpınar'ı anlamamış addedilmek, kanon eleştirmenleri tarafından eleştirilmek” gibi yargıların aşılması imkânını görünür kılarak alana katkı sağlıyor.

Kitaptaki dikkat çekici makalelerin bazılarından kısaca bahsedecek olursak şunları not düşebiliriz: Ahmet Murat Özel, “Modern Türkiye'nin Erken Döneminde Maneviyat ve Mistisizm: *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'ne Guénoncu Bir Bakış” makalesinde *Enstitü*'yü, gelenek-

modernlik çatışmasının merkezî tartışmalarından biri olan maneviyat merkezinden ele alıyor. Özel, bu alana ilişkin değişim ve dönüşümü, Fransız düşünür René Guénon'un geleneğin ruhunu tanımlarken kullandığı inisiyasyon kavramı ile ilişkilendirerek alımlıyor. Modern Türkiye'nin Cumhuriyet'le birlikte geriye itilen gelenek yekûnunun boşluğunu dolduran mistisizm pratikleri üzerine geniş açılımlı bakışlar sunuyor.

Ali Şükrü Çoruk, “Kurmaca ve Gerçeklik İlişkisi Bağlamında *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*”ne bakarken, romanın, yazıldığı zamanla ilişkisine odaklanıyor. Tanpınar'ın eserlerinde otobiyografik izlerin sürülebileceğine ilişkin tartışmalara yeni bir çerçeve çizen Çoruk, romanın tefrika edildiği *Yeni İstanbul* gazetesinin sahibinin Halit Ayarçı ile olan benzerlikleri; gazetenin, romanın tefrikasından dört yıl önce kupon karşılığı saat kampanyası başlatmasının *Enstitü*'nün kurgusuyla olabilecek ilişkisi ya da Muvakkit Nuri Efendi'nin isim çağrışımı üzerinden Osmanlı devri son büyük saat ustalarından biri olan Mustafa Şem'i Efendi'den ilhamla bu adın konulmuş olabileceği gibi hususlardan hareketle kurgu ile gerçek arasında bir dizi ilişki ağı kuruyor.

Şerif Eskin, “Ulusal Alegori, ‘Ferdî Hürriyet’ ve Meşruiyet: *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* Kimin Hatıratı?” başlıklı makalesinde *Enstitü*'yü okumanın onu okuma problemlerini de kapsadığını belirtiyor. Eskin'e göre bu problemlerden birisi *Enstitü*'nün alegorik temsilinin Türkiye ölçeğine sıkıştırılarak genel ve sığ bir alışkanlık içinde “üstünkörü okuma” tuzağına düşülmesidir. Eskin, bu okuma biçimini, “Evrensel olanı ıskalayan, hatta perdeleyen, yer yer üstenci okumaları ve totalleştirici yorumları dolaylı ya da dolaysız olarak meşrulaştırmak suretiyle bilinçli ya da bilinçsiz şekilde romanı *yerelleştiren, taşralaştırılan* bir üstünkörü okuma yaklaşımı” şeklinde tarif ediyor. *Enstitü*'yü Türkiye'nin modernleşme tecrübesinin bir alegorisi olarak gören yaygın eğilime rağmen Eskin, romanın alegorik katmanlarını sadece Osmanlı-Türk modernleşmesi ekseninde ele almanın meselenin evrensel izdüşümlerini görünmez kıldığını ifade ederek aynı kitaptaki bir başka yazarın, Carter Vaughn Findley'in bu konudaki görüşüne muhalif bir tez ortaya koyuyor.

Kitapta, *Modern Türkiye Tarihi* yazarı Amerikalı tarihçi Carter Vaughn Findley, Eskin'in evrensellik üzerinde ısrarının hilafına romanın bir Türkiye modernleşmesi serencamı olduğunu iddia ediyor. Findley bu derlemeye “Amerika'dan Tanpınar'a Yaklaşmak” başlıklı yazısıyla katkı sağlıyor. Bu yazısında Findley, *Enstitü*'nün Türkiye ölçeğinde bir modernleşme eleştirisi olduğundan bahsederek Hayri İrdal ve Halit Ayarçı'nın Türkiye'nin geçmişte kalan ve geleceğe açılan iki modernlik imgesini temsil ettiğini dile getiriyor.

Enstitü'nün Türkiye modernleşmesinin alegorik bir eleştirisi olup olmadığına ilişkin yeniden yorumlamalar çerçevesinde birbirinden farklı görüşlerin derlemede bir arada bulunması hem *Enstitü*'nün kendi merkezî anlamına hem de kitabın alımlama eksenine uygun düşecek bir örneklik sergiliyor.

Enstitü'de kadının varlığına, konumlanışına ve temsil ettiği anlamlara ilişkin açılımlar getiren Zeynep Kevser Şerefoğlu-Danış, “Emine Neden Öl/d/ü? *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*”nde Vatan

ve Kadın İlişkisi” adlı makalesinde, Hayri İrdal’ın ilk karısı Emine ve yeni karısı Pakize’nin ontolojik kuruluşuna ilişkin saptamalarda bulunuyor. Bu kadınların imgesel olarak taşıdığı anlamlara odaklanan makale, Emine’nin birtakım özellikleri üzerinden, onun Şarka ilişkin anlam evrenleriyle ilişkisini, geçmişte kalmış bir geleneğin, eskinin ve modern Türkiye’nin doğuşuyla görünmez kılınan bütün bir mazinin temsili olup olmadığını tartışıyor. Eş zamanlı olarak da geleneğin karşı kutbunda konumlanan Pakize’nin ise yeniyi, modern Türkiye tecrübesinin temsiliyet işaretlerini taşıma potansiyelini sorguluyor.

Enstitü’nün erkeklik temsilleri ekseninde de bir potansiyelinin olduğunu Egem Atik’in çalışmasında görmek mümkün. Atik, “Bir Erkeklik Kalesi Olarak *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*” adlı yazısında, bürokratik yapılanmaların cinsiyetliliğini görünmez kılan kabullerin roman boyunca sürdürüldüğünü, bürokratik bir kurum olarak *Enstitü*’nün bu çerçevede ataerkiye hizmet edecek şekilde örgütlendiğini ifade ediyor. Saatle erkeklik arasındaki ilişkiye odaklanan Atik, saatlerin ayarlanması işinin roman boyunca hegemonik erkeklik kurulumlarıyla paralel gittiğini belirtiyor. İlk sünnet hediyesinin bir saat olmasından, saat enstitüsünün kurulmasına dek süregelen izleklerde hegemonik erkekliklerin icat edildiğine ve *Enstitü*’nün bütün aşamalarında farklı erkeklik rollerinin durmaksızın üretildiğine ilişkin yorumlarda bulunuyor.

Enstitü’ye farklı disiplinlerden yeni perspektifler getiren diğer yazıların başlıklarına bakıldığında, her birinin alışılacık okumaların uzağına düşen açılımlarla, derlemenin sunuş yazısında da dile getirilen, farklı alımlamaların kanon içinde duyulmadığı saptamasına verilen bir cevap potansiyeli içerdiği söylenebilir. Ahmet Demirhan’ın, “Sesler ve Yazılar: Enstitü, Gramatoloji ve Alfabe Evrenselciliği”, Ali Yaşar Sarıbay’ın “*Saatleri Ayarlama Enstitüsü*: ‘Düş Kırıklığı Romantizmi’ Olarak Modernleşme”, Banu Birsan Okutan’ın “Popüler Dinin Taşıyıcıları ve Zamanın Ruhaniyeti”, Celil Civan’ın “Göçebe Roman: *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*”, Cihan Aktaş’ın “Fantastik Bir Binayı Hayra Yormak”, Gökçe Çataloluk’un “Hukukçu Enstitü’ye Ne Kadar Gülebilir?”, Kemal Sayar’ın “Zamanın Ruhu”, Mine Özmen’in “Kendilik Değerini Ayarlama Enstitüsü”, Nagihan Haliloğlu’nun “*Saatleri Ayarlama Enstitüsü*’nde Kronotop”, Nesrin Aydın Satar’ın “Acayip Bir Kaderin Bağladıkları: Tanpınar Günlüklerinin *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*’nü Değerlendirmeye Dair Sunduğu İmkanlar”, Yusuf Civelek’in “Kübit ve Sürrealist Bir Kurgu Olarak *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*” başlıklı yazılarının her biri ilgili disiplinlerin beslediği bir perspektifle Enstitü’ye bakıyor ve alımlamanın sonsuz anlam prizmalarını inşa ediyor.

Şerefoğlu-Danış’ın kitaba ilişkin vurgularında dile getirdiği metin merkezli okuma beklentisinin her yazıda sürdürüldüğünü söylemek ise biraz zor. Romanı evrensel düzeyde alımlamak, romanın bilinçdışına bakmak, romanı bir başka disiplinin meselâ hukukun yapılanması ile karşılaştırmak, gramatoloji üzerinden okumak gibi çok yeni çabalar ve dikkat çekici yeni bakışlarla birlikte, romanı içinden çıktığı toplum ve yazıldığı tarihle sıkı bir bağ içinde gören ve karakterler, tarihler, isimler bağlamında ısrarla gerçeğe eleştirerek, puanını buradan vermek isteyen, yorumlamasını bu çerçeveye oturtmak isteyen yazılar da derlemede yer alıyor. Bununla birlikte kitabın önemli bir tarafı da bir eserde edebiyat eleştirisine dair pek çok farklı bakışın bir arada var olabilemesidir.

Son olarak derlemede yer alan metinlerin her birinin kendi içinde bir başka okumaya imkân verecek boşluklara sahip olduğunu belirtmeliyiz. Metinlerde, *Enstitü*'ye daha başka bir gözle bakabilecek okuyucuyu kıskırtan alımlamalar mevcut. Her metin yeni okuma perspektiflerinin varlığına ilişkin okuyucunun kafasında birçok pencere açıyor. Bu yönüyle kitap, gerek editörünün gerekse kitaba katkı sağlayan yazarların metinlerinde açık ya da kapalı ima ettikleri; “Emine ölmeseydi Hayri İrdal ne yapardı?”, “Hayri İrdal hepten masum bir karakter midir?”, “Onun sinikliğini gizleyen bir kurnazlık potansiyeli var mıdır?”, “*Enstitü*'deki kadınlar nerede, ne yapar ve neyi temsil eder?” gibi sorularla *Enstitü* hakkında daha başka çalışmalara ilham olacaktır.

Tanpınar ya da *Enstitü* hakkında daha konuşulacak çok şeyin olduğunu ortaya koyan bu kitap, edebiyatın içinden ya da dışından Tanpınar okuma, anlama ve yazma girişimlerini zenginleştirecek, kanon dışına çıkarak çerçeveyi genişletecek imkânlar zemin hazırlaması bakımından sonraki çalışmalara önemli bir alan açıyor. Bundan sonra yapılacak Tanpınar ya da *Enstitü* araştırmalarının bu derlemedeki bakış açılarına uğraması, sonraki çalışmaları dönüştürme gücü içermesiyle önemli bir yerde duruyor.

